

Sõnavarauurijad lõukoera, rosolje jt seltsis

Külli Prillop

Tartu ülikooli eesti fonoloogia teadur

Tartu ülikooli vana kirjakeele töörühmas on hoo sisse saanud eesti vana kirjakeele sõnastiku koostamine. Sõnastik on veebis kõigile tasuta kättesaadav aadressil <https://sisu.ut.ee/vaks/>.

Vast igaüks teab, et vanu tekste lugedes tasub olla ettevaatlik: nii mõnigi sõna võis vanasti tähendada hoopis midagi muud, kui ta tähendab tänapäeval, ning hulk sõnu on aja jooksul keelest sootuks kadunud. Seepärast on vanadest tekstidest vahel raske aru saada. Samas on ikkagi põnev vanu dokumente, ajalehti ja raamatuid lugeda ning oma esivanemate ajastu mõttemaailma avastada – seda enam, et väga paljud vanad allikad on tänu muuseumides ja arhiivides tehtud massilisele digiteerimisele nüüd veebis vabalt loetavad, vt nt raamatuid ja ajakirju rahvusraamatukogu digiarhiivis (<https://www.digar.ee/arhiiv>) ja vallakohtute protokolle rahvusarhiivis (<https://www.ra.ee/vallakohtud>).

Muidugi ei saa sõnastik valmis mõne aastaga, vaid selleks kulub aastakümneid. Näiteks „Eesti murrete sõnaraamat“ hakkas ilmuma 1994. aastal ning praeguseks on jõutud P-täheni. Erinevalt murdesõnastikust ei võeta vana kirjakeele sõnastikku sõnu tähestiku järgi, vaid koostajate, uurijate ja kasutajate soovide järgi: lehele „Sõnasoo“ (<https://sisu.ut.ee/vaks/sõnasoo>) võib igaüks kirja panna, millise sõna kohta ta infot tahaks.

Nii on sõnastiku kasutajad saanud muu hulgas teada, kuidas ja miks jõudis eestikeelsetesse tekstidesse sõna *lõukoer* ja kas lõunaestikeelsetes tekstides oli samal ajal *lõupeni*; kas *rosolje* tähendas kõigepealt salatit ja seejärel hakati nii ütleva ka segase, seosetutest osadest koosneva asja kohta

batsillus, batsill

Sõna *batsill*, esialgu küll ladinapärasemal kujul *batsillus* (ladina *bacillum* 'kepike'), jõudis eesti keelde Heinrich Hermann Robert Kochi avastusi kajastavate kirjutiste kaudu 1880. aastatel.

Ado Grenzsteini „Eesti sõnaraamatus“ (1884) on *batsillus* märgitud kui võõras ja halb uus sõna, mille asemele oleks vaja paremat. Tekstides on kasutatud *koolera-seeme*, Grenzstein pakub *koolera-idu*, aga need seostasid batsilli esmajoones taimedega ja liialt kooleraga ega tulnud kasutusele.

us-lõpp püsis selles sõnas muude sarnaste sõnadega võrreldes suhteliselt kaua. Algselt *us-lõpulistena* olid kasutusel näiteks *akadeemikus*, *koomikus*, *kriitikus*, *muusikus* jne. Ettepaneku *us-lõpust* üleüldiselt loobuda tegi Johannes Aavik (vt Aavik 1912: 471), aga *batsill* ja *batsillus* on paralleelselt esitatud veel 1925. aasta õigekeelsussõnaraamatuski.

Aavik, Johannes 1912. Keele kaunima kõlavuse poole. – Eesti Kirjandus 11–12, 465–498.
Grenzstein, Ado 1884. Eesti sõnaraamat. Tartu.

või on hoopis salati tähendus hilisem; miks saab ainult ühe inimesega koos olles öelda, et *olen tema seltsis*, kuigi seltsi kuulub tavaliselt ikka suurem hulk inimesi. Nende küsimuste vastused ja veel sadu muid sõnaartikleid leiad sõnastikust. Mis ajast on eestlased aga teadlikud batsillide olemasolust, saad lugeda siinse tutvustuse juurde lisatud sõnaartiklist.

Millise sõna kohta tahaksid veel lugeda? Esita oma sõnasoov!

OK